

B. GEMSER, *De Psalmen III* (Tekst en Uitleg), Groningen, J. B. Wolters' Uitgeversmaatschappij, 1949, 10/3.

Met hierdie deel is die behandeling van die Psalms in die serie Tekst en Uitleg voltooi. Die woord „deeltjie” wat gewoonlik in verband met hierdie serie gebruik word, wil ons in hierdie geval vermy: dis 'n werk van 256 digbedrukte bladsye; saam met die twee voorafgaande dele oor Psalms vorm dit 'n geheel van meer as 600 bladsye, en derhalwe 'n lywige studiewerk oor hierdie uiters belangrike Bybelboek.

Met opset wy ons 'n oomblik uit oor die uiterlike omvang van die reeks „Tekst en Uitleg”. Die strewe om die prys laag te hou het die Uitgewer daartoe gebring om 'n vorm te kies, wat die meeste drukruimte in die kleinste bestek bied. Hoe prysenswaardig dit ook al mag wees, vir die medewerkers aan die serie het dit hierdie nadeel gehad, dat hulle werk dikwels onderskat is. Eers by die heruitgawe van die hele serie, wat vir die tweede helfte van hierdie eeu beplan word, en wat in groter formaat sal plaas vind, sal dit ook vir die oppervlakkige beskouer duidelik word, watter monument van Nederlandse en Hervormde geleerdheid, vlyt en volharding in hierdie reeks opgerig is.

Die kenners, en almal wat die tyd en moeite wou neem om hulle werklik in hierdie uitgawe te verdiep, het lankal ontdek dat die serie na sy inhoud tot die beste behoort wat oor die Ou Testament geskryf is. Dit het dan ook volop internasionale erkenning gevind, veel meer as bv. sy Gereformeerde navolger en konkurrent, die „Korte Verklaring”.- Die „Handbuch zum Alten Testament”, om maar een voorbeeld te noem, hou voortdurend rekening met die denkbeelde van Nederlandse geleerdes, soos in Tekst en Uitleg neergelê.

Die verklaring van Ps. 90-150 wat in hierdie deel deur Prof. B. GEMSER gebied word sluit hom op waardige wyse aan by die twee deeltjies, wat deur die Hoofredakteur van die hele serie, Prof. F. M. TH. DE LIAGRE BÖHL te Leiden, aan Ps. 1-89 gewy is, en die geheel sal ongetwyfeld nog verder bydra tot die wetenskaplike roem van die serie. Die Hervormde Kerk van Afrika kan daarop trots wees dat sy Outestamentikus uitgekies is vir die netso eervolle as moeilike taak om die werk van BÖHL voort te sit, en nog veel meer daarop, dat hy dit op so voortrefflike manier gedoen het.

Die resensent vra onwillekeurig die eerste, wat die ooreenkoms en wat die verskil is tussen die werkwyse van BÖHL en die van GEMSER. In sy „Woord vooraf” dui ons Afrikaanse Outestamentikus reeds een van die verskille aan: Hy het in sy vertaling ’n nouere aansluiting by die Hebreeus beproef. Inderdaad kan mens gemakliker van GEMSER se oorsetting uit terugvertaal in die Hebreeus as op grond van BÖHL se vertolking. Dit beteken egter nie dat GEMSER oorals „letterlik” vertaal nie. Daardie uitdrukking „letterlik” is misleidend; dis in werklikheid onmoontlik om ’n „letterlike vertaling” te gee. Maar dikwels kan mens selfs geen „woordelike” oorsetting lewer sonder misverstande by die leser te wek nie. ’n Eenvoudige en duidelike voorbeeld kan ons ontleen aan Ps. 119:54. Hierdie fraaie, ook in die Kerkgeskiedenis bekende vers lui in die Afrikaanse vertaling: „U insettinge was gesange vir my in die huis van my vreemdelingskap.” Die woord „gesange” is weergawe van ’n Hebreeuse woord, wat meer aandui as net die voortbrengsel van die menslike stem: die Israelitiese digter het daarmee die deur die harpmusiek begeleide lied bedoel, die kombinasie van speeltuig en sangstem. Daarom vertaal GEMSER tereg nie „woordelik” en foutief soos die Afrikaanse oorsetting nie, maar vry en korrek: „Spel en zang zijn mij Uw inzettingen, in het huis van mijn vreemdelingschap.”

Maar inderdaad val dit weldra op, dat GEMSER hom nouer by die Hebreeuse taaleie aansluit as BÖHL. Tog is dit moeilik om hierdie algemene indruk met konkrete bewyse te staaf. Waar die twee outeurs dieselfde teks vertaal, is die verskille tog maar gering. Dit kan gesien word as mens GEMSER se vertolking van Ps. 108 vergelyk met BÖHL se weergawe van Ps. 57 en 60. In hierdie verband is dit vermaaklik om te sien dat BÖHL se vertaling van Ps. 60:12 feitlik digter by die teks van Ps. 108:12 staan, en GEMSER se vertolking van die laaste vers meer die Hebreeus van 60:12 volg!

Die twee outeurs vertoon gelyke houding teenoor die oorgelewerde Hebreeuse teks. Altwee is spaarsaam met tekswysigings, en betrag ’n gesonde konserwatisme; GEMSER se afwykings van die Rabbynse teks is nouliks meer in aantal as die wat die Afrikaanse vertaling hom veroorloof, maar GEMSER gee van syne op p. 228-231 ’n noukeurige verantwoording, wat die Afrikaanse Bybelvertalers tot nou toe nagelaat het. Uit alles is duidelik, dat GEMSER netsoos BÖHL daarna gestrewe het, om die teks vas te stel wat die laaste versamelaars van die Psalms neergeskrywe het. Daarlangs kan mens ’n ander tekskritiese taak onderskei: om die psalms te rekonstrueer in die vorm wat die eerste digters aan hulle gegee het. Dit is ’n veel verder strekende onderneming, wat slegs selde met sukses bekroon kan word, maar wat altyd opnuut die aandag van die ondersoekers sal boei. ’n Enkele keer gee GEMSER ’n wenk in daardie rigting, soos bv. op

p. 153, waar hy die moontlikheid opper, dat in Ps. 118 'n Dawidiese psalm, spesiaal nog herkenbaar in vs. 5-21, verwerk sou wees.

Die konsekwensie van hierdie tekskritiese houding, wat hom neerlê by die vorm wat die psalms in die na-eksiliese tempeldiens en sinagogale liturgie gekry het, is natuurlik dat hulle nie meer *e mente auctoris* uitgelê kan word nie, maar meer as vertolking van die Israelities-Joodse geesteslewe beskou word. Hierdie probleem is deur die vorige geslag van psalmkommentatore (waartoe ons ook NOORDTZIJ in die „Korte Verklaring” reken) onvoldoende beseft. Die individualistiese uitleg moet hierop strand, en dit is ook wel die vernaamste beswaar teen die metode van VALETON, waarvan GEMSER uitdruklik in sy „Woord vooraf” afstand geneem het, al is dit ook op ander gronde. Sodra ons afsien van die ewentuele oorspronklike vorm van die gedig, en ons bepaal by die gestalte wat dit in die liturgie gekry het, mag ons nie meer soek na die persoon en die persoonlike belewenis agter die woorde nie, maar moet ons ons bepaal by die betekenis wat die woorde in die kultus en volkslewe van Israel kan hê.

Dit beteken tegelykertyd ook dat die aandag van die kommentator minder op die vroomheid van die digter as wel op die prediking van die teks sal val. Ook al kan hierdie twee nie as teenstellings beskou word nie — dit het nou eenmaal God behaag om sy openbaring te laat aansluit by die sielelewe van die mens — tog bly daar 'n belangryke onderskeid tussen hierdie twee, en sodoende het ook die eksegese van die psalms, soos dit deur BÖHL en GEMSER gegee is, deel aan die verskuiwing van subjektiwiteit na objektiwiteit wat die kenmerk van die teologiese, dogmatiese ontwikkeling van die laaste dertig jaar is.

GEMSER se uitleg verskil wat metode betref in soverre van die van BÖHL, dat hy meer terughoudend staan teenoor die strewende, om die afsonderlike psalms uit 'n bepaalde historiese situasie te verklaar. Dit kan saamhang met die feit, dat die psalms wat hy behandel daar inderdaad ook minder aanleiding toe bied as die van die eerste drie bundels. Maar dit kan ook die konsekwensie wees van die tekskritiese beslissing en sy implikasies, wat ons hierbo geteken het: wanneer die kommentator probeer om terug te gaan na die situasie, waarin die psalm ontstaan het, soek hy feitlik weer na die vorm, en dus die betekenis, van die psalm agter die psalmboek. In hierdie opsig is GEMSER dus konsekwenter in sy metode as wat BÖHL was.

Maar ons moet hier tegelykertyd opmerk, dat GEMSER ook in die algemeen uiters voorsigtig is. Hy soek wel na die saamhang van die psalms met bepaalde liturgiese handelingte te Jerusalem, maar betrag ook daarby die grootste terughouding. Alle eensydigheid is hom vreemd. Hy gaan ook weer nie so ver as party Nederlandse geleerdes, wat geneig is om die hele werk van MOHWINCKEL en SCHMIDT oor die saamhang van die feeste in Israel met die Bybelse liedere te verwerp

nie, maar sy uitsprake dienaangaande is tog lang nie so stellig as die van BÖHL nie. Die resensent kry die indruk, dat by die huidige stand van ons kennis 'n voorsigtige reserwe soos die van GEMSER inderdaad verreweg die beste houding is, al moet hy daar tegelykertyd by opmerk, dat die stoutmoedigheid, wat BÖHL hier en daar vertoon, noodsaaklik is vir die voortsetting van die diskussie. Ons kan alleen verder vorder op hierdie pad as daar 'n paar mense is wat die een en ander wil waag. Maar dit kan betwyfel word of 'n serie as Tekst en Uitleg die beste plek is vir die ontwikkeling van nuwe hipoteses.

Die vraagstuk is des te moeiliker omdat ons partymaal kan aantoon dat die liturgiese gebruik van 'n psalm nie of ternouernood in ooreenstemming met sy inhoud is. Niemand wat psalm 30 onbevange lees sal uit sigself tot die veronderstelling kom dat dit gebruik is by die inwyding van die tempel — en tog sê die opskrif dit uitdruklik. Daarom kan ons ook nie geheel vrede hê met die argumente, waarmee GEMSER die verklaring van MOHWINCKEL betreffende die term *hammaälôt* afwys nie. Teenoor die opvatting van die Noorse Oudtestamentikus, dat hierdie term wys op die jaarlikse prosesie ter geleentheid van Jahwe's troonsbestygingsfees merk GEMSER op, dat hierdie verklaring steun op 'n argeologies aanvegbare interpretasie van tekste en die inhoud van hierdie psalms te veel toespits op een kultiese handeling (p. 171). Maar as ons eenmaal gesien het, hoe los die inhoud van 'n psalm kan staan van sy liturgiese gebruik, dan kan die onderstelling van MOHWINCKEL, afgesien van sy eie argumente, tog nog wel verdedig word. In hierdie verband kan mens vergelyk wat GEMSER self op p. 92 skrywe oor die verband tussen opskrif en inhoud van die sabbatslied Ps. 92.

Besonder lofwaardig is die terughoudendheid van GEMSER waar hy die verband tussen Bybelse Psalms en die literatuur van ander volke behandel. Natuurlik ontken hy sekere ooreenkomste, veral in styl en woordkeuse, in die besonder met die literatuur van Babel en Ugarit nie; maar ooreenkoms is nog 'n heel ander ding as regstreekse afhanklikheid. Op p. 117 lê hy tereg nadruk op die groot verskil tussen Ps. 104 en die sonnehimne van Akhnaton; kernagtig heet dit daar: „De God van de psalmist is niet een, zij het nog zo sublieme en weldadige, in de natuur vervlochten Alkracht, maar de souvereine Schepper en Onderhouder en heilige Gebieder van al wat bestaat en leeft.” Netso word op p. 204 ontken dat Ps. 139 afhanklik sou wees van 'n Indiese Atharvaveda-himne aan die hemelgod Varuna.

Op een punt sou die resensent — as dit nie, in verband met die leeftydsverskil, as onnatuurlik aangemerkt sal word nie — nog wat meer voorsigtigheid gewens ag: naamlik by die gebruik van die taalkundige argument vir 'n late datering. In die eerste plek kan 'n baie ou psalm in 'n jonge resensie deur die versamelaars in die bundel

opgeneem wees. In die tweede plek weet ons nog te min van die ontwikkeling van die Hebreeus, en veral van sy dialektiese differensiasie, om al te stellige uitsprake te lanseer. Oor die algemeen sal hierby sekere sintaktiese gebruike eerder konklusies toelaat as bepaalde woorde of woordvorme, maar die digterlike vorm van die psalms met hul oor die algemeen kort sinne, wat betreklik selde deur voegwoorde verbind word, laat nie veel sintaktiese gevolgtrekkings toe. En in die derde plaas kan ons seker nie op grond van 'n enkele woord soos bv. die pronomens determinativum *sjè* tot 'n latere oorsprong konkludeer nie, soos GEMSER op die voetspoor van DELITZSCH bv. ten aansien van Ps. 133 geneig is om te doen; dieselfde pronomens kom ook voor in Rigters 5, een van die ouste hoofstukke van die Bybel. Na die mening van die resensent sal hierdie voornaamwoord eerder as 'n dialektiese kenmerk beskou moet word. Die feit dat dit in die jongste dele van die O.T. veelvuldig voorkom, kan ons eerder aanmerk as 'n voorbeeld van wat ons ook uit ander tale ken: later optredende taalverskynsels is dikwels oeroue dialektvorme.

As voorbeelde van 'n besonder leerryke en fraaie behandeling van die stof wil ons spesiaal melding maak van die inleiding op Ps. 119, wat die skrywer ons op p. 157-161 bied, en die hele uitleg van Ps. 110 (p. 132-141). Die gelukkige kombinasie van oudheidkunde en teologie, wat ons hier en elders in die boek vind, is vir die lesers boeiend en instruktief, en kan ons predikante aan 'n deeglike grondslag en ryke gedagtevoorraad vir die prediking help. Om in hierdie verband nog 'n wenk in homiletiese nood te gee: laat ons predikers eens Ps. 103:4, 5 as teks neem, en daarby gebruik maak van die pragtige eksegetiese wat GEMSER op p. 112 bied: „De vrijgekochte slaaf staat daar nu als een gekroonde koning, de ten dode gedoemde als een bekrante deelnemer aan het levensfeest, dat door Gods goedheid geen einde zal hebben.”

Daar is nog 'n ding waarvoor ons die skrywer spesiaal moet dank: sy kennis van die Skandinaafse tale het hom in staat gestel om werke uit die Skandinaafse skool van Outestamentici te bestudeer, wat deur hul taal vir die meeste van ons minder toeganklik is. Die sate uit BENTZEN veral, maar ook van ander outeurs soos WIDENGREN of HVIDBERG, beteken 'n wesentlike verryking van ons kennis en bevorder die hoogs gewenste internasionale uitwisseling van gedagtes.

Tenslotte nog 'n paar detail-opmerkinge. Die Oosterse skemering (p. 87) is niks korter as die Westerse nie; dis die afstand van die ekwator wat die lengte van die skemering bepaal. In Jes. 34:14 is tog wel geen sprake van 'n „Nachtspook” (p. 90), wat mens met Ps. 91:5 en Hgl. 3:8 sou kan vergelyk nie, maar van die (oorspronklik Sumeriese) vroulike demon Lilit, wat haar bose invloed alle ure van die etmaal kan laat voel. By die voorbeelde wat op p. 101 en 224 van die term „'n nuwe lied” gegee word, kan ook nog Openb. 5:9 en

14:3 genoem word. Waar die skrywer op p. 147 opmerk, dat Ps. 115 goed aansluit by Ps. 114, was dit die moeite werd geweest om te vermeld dat in 'n paar handskrifte asook in die Septuaginta, Theodotion, Hieronymus en die Pesjitta hierdie twee psalms een geheel vorm. Wys die „poorte van die geregtigheid” in Ps. 118:20 (p. 155) nie terug na die voor-Israelitiese Sèdeq („Geregtigheid”)-kultus te Jerusalem nie? Op p. 179 vermeld die skrywer by Ps. 124:7, „ons siel het vrygeraak soos 'n voël uit die vangnet van die voëlvangers”, die Egiptiese voorstelling van die *ba*, die sielevoël. Mens moet egter nie vergeet nie, dat by die Egiptenaars die sielevoël eers optree as die mens dood is; en in die teks word juis gedank vir uitredding uit doodsgevaar. In Egiptiese taal gesproke: die siel het juis nie in die gestalte van die *ba* opgetree nie! Dit lyk of die skrywer — soos feitlik al die kommentatore — op p. 201 en 202 by die bespreking van die slot van Ps. 137 nie voldoende rekening hou met die feit, dat die lied in beelde spreek nie. As Babel met 'n vrou vergelyk word, dan is haar „kinders” (of, soos GEMSER meer korrek vertaal, haar „jonge kinderen”) nie in werklikheid die suiglinge in die stad Babel nie, maar veeleer haar vasalstate, in die besonder Edom, waaroor die voorafgaande vers handel. Dis natuurlik waar, dat die agtergrond van die beeldspraak die onmenslike krygsgebruik van daardie tyd is, maar daaruit volg nie dat die psalm uiting gee aan die verlange, om daardie gebruik toe te pas nie. Die welbekende uitdrukking „Ekron en haar dochters”, wat die Afrikaanse vertaling weergee met „Ekron met sy onderhorige plekke” (Jos. 15:45), kan as 'n nadere bewysgrond dien, en die „rots” wat in die laaste vers van die psalm genoem word, is wellicht 'n sinspeling op 'n bekende plek in Edom, vgl. II Kon. 14:7 en II Kron. 25:12.

Ek wil hierdie bespreking eindig met die skrywer, en in hom die redaksie van ons tydskrif, asook die Hervormde Kerk van Afrika van harte geluk te wens met hierdie fraaie vertaling en boeiende uitleg van een van die belangrykste Bybelgedeeltes. Die Universiteit van Pretoria mag daar trots op wees dat van die dertig deeltjies van so 'n standaardwerk as Tekst en Uitleg is, daar ses deur lede van sy staf geskrywe is.

A. VAN SELMS.